

DARNAUS VYSTYMOŠI PROBLEMOS LIETUVOS KAIMO RAIDOS PROCESE

Antanas Bučinskas

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje autorius, išanalizavęs tarptautinius dokumentus, ratifikuotus Lietuvos Respublikos Seimo, taip pat galiojančius įstatymus ir Vyriausybės nutarimus, teigia, kad gerovės valstybės kūrimo sėkmės prielaida yra darnus visuomenės vystymasis. Darnaus vystymosi siekis yra iššūkis ne tik ekonominės, ekologinės ir socialinės sistemų sąveikai, bet ir posisteminių sąveikų sistemų viduje. Darnaus vystymosi deficitas socialinėje sistemoje ardo visuomenės struktūrą, sukuria prielaidas kai kurių socialinių grupių diskriminacijai, užribio socialinių grupių atsiradimui, socialinės atskirties didėjimui. Didėjantys socialinės atskirties mastai kelia grėsmę valstybės stabilumui ir saugumui, todėl svarbu laiku aptikti socialinės atskirties didėjimo priežastis ir jas šalinant eliminuoti krizinių situacijų formavimosi prielaidas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: darnus vystymasis, gerovės valstybė, politika, ugdymas, socialinė atskirtis.

Abstract

The author of the article, by way of applying theoretical analysis and using empirical evidence, as well as by analysing international documents ratified by the Seimas of the Republic of Lithuania, the laws in force, and the resolutions of the Government, argues that a prerequisite for the success in building a well fare state is sustainable development of society. The aspiration of sustainable development is a challenge not only to the interaction of the economic, ecological, and social systems, but also to the interaction of sub-systems within said systems. The deficit of sustainable development in the social system destroys the structure of the society, creates prerequisites for the discrimination of some social groups, for the marginalisation of social groups, and for the rise of social exclusion. The increasing level of social exclusion poses a threat to national stability and security, therefore, it is important to timely identify the causes of the rise of social exclusion and, by removing them, to eliminate the preconditions for the formation of crisis situations.

KEY WORDS: sustainable development, welfare state, policy, education, social exclusion.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v68i3.882>

Įvadas

Daugiau nei prieš keturis šimtmečius italų filosofas Tommaso Campanella paskelbė utopinę idealios valstybės, valdomos išminčių, viziją, pavadindamas tą valstybę *Saulės miestu*. Gyvenimas Saulės mieste tobulas, nes jam vadovauja Saulės titulą turintis didžiai išsimokslinęs valdovas, o jam padeda trys padėjėjai: Galia, Išmintis ir Meilė. Pasiremdami T. Campanello idėja, kritiškai įvertinę utopines Saulės miesto gyvenimo puses, XXI a. realijas ir vertybines orientacijas, bandome vizualizuoti gerovės valstybės projektą Lietuvoje. Gerovės šaltinis visa-

da buvo darna. Darnaus vystymosi siekis, tai suvokiant tik kaip supančios aplinkos išteklių ir jų vartotojų dermę kuriant ekonominę gerovę ir siekiant palikti pakankamai išteklių bei galimybių ateičiai, tapo svarbus žmonijai perėjus nuo klajoklinės žemdirbystės ir gyvulininkystės prie sėslaus gyvenimo būdo. Nuo suvokimo taupyti rytojui iki suvokimo taupyti ir saugoti išteklius ateinančioms kartoms prireikė nemažai laiko. Darnaus vystymosi sampratos turinys nuolat transformuojasi. Žmonijai prireikė šimtmečių, kad sukauptų tam tikrą patirtį, vėliau – ir mokslo žinių apie Žemę bei jos gamtos išteklius, apibendrintų kartų patyrimą ir suvoktų tų išteklių ribotumą. Tik XX amžiaus antrojoje pusėje darnaus vystymosi idėja suvokta kaip fenomenalus, sąmoninga žmonių veikla kuriamas reiškiny, galintis apsaugoti žmoniją nuo susinaikinimo. Dar Imanuelis Kantas (*Immanuel Kant*, 1724–1804), XVIII amžiuje pažymėjo, kad fenomenalus reiškiny gali atsirasti tik žmonijos patirties ir žinių dėka (Kantas, 2013, p. 395). Dabartinės lietuvių kalbos ir tarptautinių žodžių žodynuose *fenomenas* aiškinamas ir kaip neįprastas, retas, išskirtinis reiškiny. Taigi darnų vystymąsi suvokdami kaip išskirtinį reiškinį, stebime, kad tai dar ne visuotinis, o tik išskirtinis reiškiny, dažnai suvokiamas tik kaip reali idėjos įgyvendinimo pradžia, būtinybė ir siekiamybė. Darnų vystymąsi suvokiant kaip socialinės, ekonominės ir ekologinės sistemų sąveiką, išvados ir teiginiai, kad jau esame darnaus vystymosi kelyje, yra pernelyg ankstyvos, ypač globalios politikos kontekste.

Realią pradžią darnaus vystymosi idėjai ir siekiui atsirasti davė 1972 metais „Romos klubo“ paskelbta studija „Augimo ribos“ (angl. *The Limits to Growth*). Studijos autorių teigimu, neapribojus vartojimo, pasaulinė ekonomika žlugs 2030 metais (Meadows et al., 1972, p. 43). Paskelbus šią studiją kilo konkrečių idėjų pasauliniu mastu, teigiančių, kad įmanoma suderinti žmonijos veiklos plėtros ir aplinkos santykius. „Romos klubo“ studija paskatino ieškoti alternatyvių sprendimų. T. Jackson teigimu: „Patikimas ir tvirtas būdas siekti gerovės yra svarbus. Priemonių gyventi gerai pagrįstumas yra dalis ryšio, laikančio visuomenę kartu. Tačiau kolektyvinė prasmė prarandama, praradus viltį. Dorovei savaime kyla pavojus. Gyvybiškai svarbu, kad būdas pradėtų tinkamai veikti“ (Jackson, 2012, p. 2). Veikimo būdas ir jo veiksmingumas labai daug priklauso nuo veiksmo šalies istorinės praeities ir kitų specifinių sąlygų: religijos, paprotinės teisės, kultūros ir gyvenamosios aplinkos.

Yra nemažai faktų, kurie rodo, kad esame pakeliui į darnaus vystymosi visuomenę, todėl neignorudami realios padėties turime pripažinti santykinio darnumo koncepciją, kuri numato politinės valios priemonėmis lygiagrečiai spręsti ne tik ekonomines ir aplinkosaugos, bet ir socialines bei politines problemas, nors dabartiniu laikotarpiu pagrindinis dėmesys sutelktas ties ekonominės sistemos darnaus vystymosi problemomis. Kita vertus, darnus vystymasis yra tarsi gerovės vals-

tybės, kurią suvokiame ne tik kaip socialinės ir ekonominės gerovės etaloną, bet ir kaip sektiną demokratijos bei žmogaus teisių įgyvendinimo pavyzdį, kūrimo prielaidą. Gro Harlem Brundtland, buvusi JTO Aplinkosaugos ir plėtros komisijos pirmininkė, 1987 m. ataskaitoje „Mūsų bendra ateitis“ pažymėjo, kad „darnus vystymasis yra ne fiksuota darnos būseną, o transformacijos procesas, kurio metu išteklių panaudojimas, investicijų ir technologijų vystymo kryptys ir instituciniai pokyčiai turi atitikti ne tik dabarties, bet ir ateities poreikius. Procesas nelengvas ir nepaprastas. Skausmingas pasirinkimas turi būti įvykdytas. Galiausiai darnus vystymasis turi remtis politine valia“ (United Nations. Report, 1987, punkt. 30). Politinė valia priimtina, jei politinėje sistemoje dera pilietinės ir politinės visuomenės interesai ir pavyksta išvengti interesų prieštaros. Analizuodami G. H. Brundtland pateiktą darnaus vystymosi sampratą iš politikos mokslų prieigos, kai gerovės valstybės tapsmas siejamas su darnaus vystymosi sėkme, suvokiame, kad gerovės valstybei sukurti būtina ir politinė valia, nes darnus vystymasis apima ne tik kiekybinius, bet ir kokybinius parametrus.

Nemažai Lietuvos mokslininkų, kaip antai R. Čiegis ir kiti, tyrinėjantys darnaus vystymosi problemas, savo moksliniuose darbuose akcentuoja ekonomines, socialines ir ekologines darnaus vystymosi problemas, tačiau darnaus vystymosi tyrimų kontekste vis dar nepakankamai dėmesio skiriama vidaus ir užsienio politikos darnaus vystymo problemos tyrimams, išskiriant tai iš kitų socialinių problemų.

Jolanta Aidukaitė, Natalija Bogdanova ir Arvydas Guogis monografijoje „Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė“, išanalizavę daugelio autorių teikiamus gerovės valstybės apibrėžimus, gerovės valstybę apibrėžia taip: „Gerovės valstybė – holistinė sąvoka, suprantama kaip valstybės išsipareigojimas garantuoti kiekvienam orų pragyvenimą, kuris suteikiamas ne kaip labdara, o kaip socialinė teisė per sveikatos ir socialinę apsaugą, socialines paslaugas, darbo rinkos ir būsto politiką, švietimą“ (Aidukaitė ir kt., 2012, p. 20). Darnų vystymąsi suvokę kaip gerovės valstybės prielaidą matome, kad darnus vystymasis apima ne tik ekonominės plėtros problemas, todėl darnaus vystymosi apraiškas būtina analizuoti, eskaluoti ir aktualizuoti jos įtvirtinimo piliečių sąmonėje ir praktinėje veikloje tikslais. Darnios plėtros reiškiny taps visuotiniu, kai įsitvirtins visuomenės sąmonėje kaip žmonijos išlikimo galimybė. Darnaus vystymosi, kaip žmonijos patirties ir žinių pagrindo, samprata evoliucionavo. Šios sampratos turinio ir paradigmų evoliuciją susistemino D. Burgis, L. Šimanskienė ir A. Kutkaitis tyrime „Lietuvos kaimo vietovių darnus vystymas“ (2014). Autoriai susistemino užsienio ir Lietuvos mokslininkų darnaus vystymosi sampratos evoliuciją, siekdami nustatyti paskirų mokslininkų indėlį į darnaus vystymosi sampratos tyrimus ir apibrėžti darnaus vystymosi etapus Lietuvoje. Vertinant šį tyrimą *inter alia* aiškėja, kad dar-

naus vystymosi fenomenas, susiformavęs kaip ekonominė ir ekologinė problema, pamažu apėmė ir socialinę visuomenės gyvenimo sritį, tiksliau, darnaus vystymosi fenomenas įpareigojančiai paveikė keturias pagrindines kapitalo formas: žmogaus sukurtą kapitalą, gamtinį kapitalą, žmogiškąjį kapitalą ir socialinį-organizacinį kapitalą. Vis dėlto būtume neteisūs, jei, analizuodami darnaus vystymosi fenomeną, apsiribotume vien šia kapitalo skirstymo schema ir neprisimintume Pierre Bourdieu kapitalo teorijos, kurioje skiriamos šios keturios kapitalo rūšys: ekonominis, kultūrinis, socialinis ir simbolinis (Bourdieu, 1984, p. 39). Lygindami šias dvi kapitalo skirstymo sistemas nesunkiai galime surasti atitikmenų, tik skiriasi kapitalo vertinimo kriterijai ir reikšmingumo interpretacijos. Minėto tyrimo autoriai deramai atskleidė Lietuvos kaimo darnaus vystymosi oazes, tačiau darnaus vystymosi užribyje atsidūrusių kaimo gyventojų problemos ir jų priežastys neanalizuojamos, todėl sunku susidaryti visapusišką dabartinio Lietuvos kaimo raidos panoramą.

Monografijos „Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?“ autoriai pastebi, kad H. L. Wilensky, neakcentuodamas darnaus vystymosi svarbos gerovės valstybės kūrimo procese, „gerovės valstybę suprato kaip gerovės, stabilumo, solidarumo bei demokratijos garantą“ (Aidukaitė ir kt., 2012, p. 18–19). L. Wilensky tyrimai svarbūs ir tuo, kad tirta Rytų Europos valstybių bloko gerovės valstybės kūrimo procesų specifika. Neatsitiktinai autorius akcentuoja socialinio konsensuso ir socialinės tvarkos problemą. Būtent socialinio konsensuso ir socialinės tvarkos deficitas alina Lietuvą nuo pat jos valstybingumo atkūrimo pradžios. Pripažindami tai netgi *a priori* ir stebėdami esamą situaciją, galime konstatuoti, kad šias deformacijas lemia valstybės vidaus politikos prieštaravimas, kai vidaus politikos sprendimų paieškos neįtraukiamos į užsienio politikos strategiją, ne visada atsižvelgiama į teisėtus piliečių interesus. Tai stebime lygindami Lietuvos ir kitų ES valstybių reakciją į vykdomą nepaskelbtą Rusijos karą Ukrainoje. Dėl aukšto skurdo rizikos lygio Lietuvoje susiformavo socialinės grupės, kurių dalyviai prarado viltį bei kolektyvinio veikimo prasmę ir atsidūrė visuomenės užribyje. Problema pavojinga tuo, kad toms socialinėms grupėms, esančioms visuomenės užribyje, priklausantys asmenys dažnai degradoja ir tokiomis nepalankiomis sąlygomis augina savo vaikus, kurie būdami visuomenės užribyje socializuojasi. „Skurdas ir socialinė atskirtis, kaip akivaizdžios nelygybės perdavimo iš kartos į kartą prielaidos, nuskurdina ne tik vargšus, bet ir visą visuomenę. Žmonės, nesijaučią visuomenės dalimi, nepadeda jai plėtotis“ (Mačiulskytė, 2006, p. 245). Lietuvoje formuojasi gyventojų užriebio „kastos“, kurias santykinai galėtume vadinti *sąvartynų gyventojais, benamiais, elgetomis, kaimo padiniais samdiniais* (daugiausia dirba už maistą), *socialinių išmokų vartotojais* ir kt. Šių socialinių grupių apimtis nemažėja. Kita vertus, yra valstybės lygio politikų ir valstybės lygio valdininkų, vietinių politikų ir vietinių valdininkų bei kitų privilegijuotų „kas-

tų“. Auganti karta prarado ne tik vienodų, bet bent jau panašių startinių pozicijų galimybes, ypač ryškiai tai matoma lyginant miesto ir kaimo gyventojų socialinę aplinką bei galimybes. Lietuvoje atlikta nemažai išsamių mokslinių tyrimų apie teigiamus pokyčius ūkio sektoriuje ir kultūroje nepriklausomybės metais, tačiau socialinių mokslų atstovai nepakankamai dėmesio skiria valstybės kaimo politikos analizei, kuri padėtų nustatyti, kas lemia situaciją, kai nemenkas Lietuvos gyventojų skaičius netampa darniai besivystančios visuomenės dalimi. Kita vertus, socialinių mokslų studijos, kaip ir socialiniai mokslai, valstybės mastu stumiami į mokslinių tyrimų užribį kaip nereikšmingi sprendžiant dabartines visuomenės problemas. Susiformavo politinis elitas, „genetiškai“ paveldėjęs sovietinio laikmečio požiūrį: dabarties tyrimai nepageidaujami, nes jie iš dalies būna nepalankūs valdantiesiems. Kadangi demokratijos plėtra neleidžia jų riboti ar uždrausti, remiantis strateginės komunikacijos teorija, formuojamas neigiamas visuomenės požiūris į juos. Gerovės valstybės ir gerovės visuomenės kūrimo teoretikai bei strategai taip pat vengia žemiau skurdo ribos gyvenančių, socialiai degradavusių visuomenės narių, ypač gyvenančių kaime, problemų, nenagrinėja šių reiškinių priežasčių. Ši visuomenės dalis savotiškai „paslėpta“, jų nemato užsienio delegacijos ir turistai, jie nepasiekia ne tik centrinės, bet ir vietinės valdžios institucijų. Sprendžiant užribyje atsidūrusių piliečių problemas labiausiai pasigendama politinės valios ir ja pagrįstų sprendimų, kurie skatintų įtraukios visuomenės tapsmą.

Tyrimo objektas – socialinė politika Lietuvoje.

Tyrimo tikslas: nustatyti socialinės politikos deformacijos ištakas, lemiančias užribio žmonių skaičiaus santykinį augimą.

Uždaviniai:

- aptarti socialinės politikos vaidmenį darnaus vystymosi visuomenės ir gerovės valstybės kūrimo procese;
- išryškinti kai kuriuos Lietuvos kaimo socialinės politikos diskriminacinius aspektus ir jų neigiamą poveikį kaimo vystymuisi;
- aptarti kaimo vaikų socializacijos ir lavinimosi ypatybes darnaus vystymosi ir gerovės valstybės kūrimo kontekste.

Rengiant straipsnį taikyti šie metodai: mokslinės literatūros, statistinių duomenų ir dokumentų analizė, lyginimo, aprašomasis analitinis ir atvejo analizės.

1. Nevilties politika ir visuomenės nedarna

Politikos apibrėžimų įvairovė netrukdo suvokti, kad politika yra permanentinis procesas sprendžiant viešuosius visuomenės reikalus, sukuriant tam būtinas institucijas, nustatant jų kompetencijos ribas ir privalomas taisykles tiek valstybės viduje, tiek tarp valstybių. W. Parsonsas pastebi, kad „valstybei keičiant savo legi-

timacijos diskursus keičiasi ir „politikos“ funkcijos“ (Parsons, 2001, p. 28). Savo teiginį jis parėmė B. W. Hogwoodo ir L. A. Gunno monografija „Politikos analizė realiame pasaulyje“ (*Policy Analysis for the World*, 1984). Pateikiama išvada apie dešimt dabartinės politikos vartosenos būdų, kai ji suvokiama:

- kaip tam tikros srities veiklos įvardijimas;
- kaip bendro tikslo arba geidžiamos padėties išraiška;
- kaip specifiniai siūlymai;
- kaip valdžios sprendimai;
- kaip formalus sankcionavimas;
- kaip programa;
- kaip išeiga;
- kaip rezultatas;
- kaip teorija arba modelis;
- kaip procesas (Parsons, 2001, p. 28).

W. Parsonsas, analizuodamas *politikos* sąvokos istorinę raidą, pažymi, kad V. Šekspyro laikais Anglijoje politika reiškė politinio iliuzionizmo, gudravimo ir klastingumo meną. „Vaidyba, reginiai ir iliuzijos buvo toji materija, kuria rėmėsi politinė galia“ (Parsons, 2011, p. 29). W. Parsons, remdamasis J. Lynnas'o ir A. Jay'o monografija „Taip, premjer ministre“ (*Yes Prime Minister*, 1987) pastebi, kad politika ir šiais laikais gali būti tik akių dūmimas. Racionaliai mąstant, kaip teigia W. Parsonsas, „kurti politiką“ reiškia turėti racionalių argumentų, kurie pretenduoja į problemos supratimą ir teikia jos sprendimą. „Politika atskleidžia tai, kas yra, ir tai, kas turi būti. Ji grindžiama tam tikra savo teisėtumo teorija“ (Parson, 2011, p. 29). Analizuodami politiką, kaip darnaus visuomenės vystymosi užtikrinimo instrumentą, aptinkame, kad kai kuriais atvejais vykdyta politika nebuvo ne tik teoriškai pagrįsta, bet ir praktiškai nebūtina, o tik ardė visuomenės darną ir vienybę, atsiradusią kovos už nepriklausomybę metais, ir supriešino visuomenę. Tai patvirtina Lietuvos Respublikos žemės reformos atvejo analizė. Siekiant darnaus visuomenės vystymosi, būtinas politinis ir ekonominis pagrindas. Atkūrus nepriklausomybę daugeliui Lietuvos piliečių buvo svarbu atkurti nuosavybės teises į turėtą nekilnojamąjį turtą, ypač aktualus tapo žemės nuosavybės klausimas. Buvo priimtas Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymas (1991), reglamentavęs žemės reformos ir žemės privatizavimo tvarką Lietuvos valstybėje. Vykdamas šį įstatymą žemė Lietuvoje tapo „kilnojamuoju“ turtu, buvo sudaryta galimybė „persikelti“ turėtą žemę iš vieno regiono į kitą. Tokio pobūdžio įstatymo forma priimti politiniai sprendimai lemia ne tik ilgalaikius ekonominius, bet ir moralinius padarinius. A. Šindeikio, vertinusio žemės reformos procesą Lietuvoje, teigimu, „dėl politikų ir valdininkų godumo bei korupcijos žemė Lietuvoje virto kilnojamuoju ir

spekuliaciniu turtu. Dirbtinai vilkinę restituciją politikai ir valdininkai patys iš žemės pelnėsi“ (Šindeikis, 2013, p. 1). Tame pačiame įstatyme numatyta privilegija Kovo 11-osios akto signatarams: „Kovo 11-osios akto signatarams arba, jiems mirus, jų sutuoktiniams, o jeigu sutuoktinio nėra, – vaikams (įvaikiams) ne aukciono būdu parduodamas vienas žemės sklypas individualaus gyvenamojo namo statybai jų pageidaujiamame mieste (išskyrus Neringos miestą) Vyriausybės patvirtinto dydžio, bet ne didesnis kaip 0,2 ha Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Alytuje, Marijampolėje, Druskininkuose, Palangoje, Birštone ir ne didesnis kaip 0,3 ha kituose miestuose“ (Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymas, 1991). Be abejo, pasirašyti Kovo 11-osios aktą buvo labai svarbu, tuo laiku – netgi pavojinga, kaip pavojinga buvo ginti ir saugoti Parlamentą. Gynėjai politinio sprendimo savo naudai nesulaukė, išskyrus tuos, kurie nukentėjo, ar žuvusiųjų šeimas. Čia suveikė valdančiųjų Galia, „Saulės mieste“ minimoms valdovo padėjėjams Meilei ir Išminčiai priimant šį politinį sprendimą nedalyvaujant.

Tokį įstatymu įteisintą politinį sprendimą žemę paskelbti kilnojamuoju turtu nulėmė ne objektyvios, visų piliečių gerovę lemiančios paskatos, bet subjektyvios aplinkybės, siekiant asmeninės naudos tiems, kurie tuo metu buvo valdžioje ir pirmieji galėjo pasinaudoti priimtu įstatymu. Sklypų kainos buvo simbolinės, šios privilegijos atsisakė tik keletas signatarų. Neretu atveju, prisidengus valstybės reikmėmis, žemė tikriesiems savininkams negrąžinta, o geriausiose vietose įsikūrė privilegijuoti politikai ir korumpuoti valdininkai, paskirais atvejais buvusiems savininkams pasiūlyta turėtą žemę „nusikelti“ į kitą vietą, o vėliau pasitenkinti kompensacija ne rinkos, o Vyriausybės nustatyta kaina (nuo 1999 m. – 6000 litų už hektarą), nepaisant miesto ar vietos, kur buvo žemė, mieste. Suprantama, kad nepriklausomybę atgavusi Lietuvos valstybė negali kompensuoti okupacinio režimo padarytų nuostolių, tačiau gyventojų nusivylimą sukėlė neteisėtas teisės į nuosavybę perskirstymas prisidengiant valstybės poreikiais. Vieniems turėta nuosavybės teisė nebuvo grąžinta, o jų turėta nuosavybė perduota ne valstybės reikmėms, o kitiems asmenims. Tai buvo didelis kirtis santarvei ir pasitikėjimui politine valdžia, čia prasidėjo skirstymasis į „jie“ ir „mes“, tai yra į eilinius Lietuvos piliečius ir valdininkus. Pasitikėjimo valdžia barometras – pasitikėjimo Lietuvos Respublikos Seimu reitingai. Dar 2004 m. V. Paulikas straipsnyje „Socialinio kapitalo deficitas Lietuvoje“ pastebėjo, kad Lietuvoje stokojama socialinio kapitalo. Remdamasis R. Putmanu, jis pažymėjo, kad vienas pagrindinių socialinio kapitalo komponentų yra pasitikėjimas ir pilietinio angažuotumo tinklai (Paulikas, 2004, p. 2). Nepasitikėjimas politine valdžia ir valdininkija augo kasmet, nes daugelyje vietų savininkams negrąžinta žemė, aro kaina rinkoje – dešimtys tūkstančių litų, valstybės siūloma kompensacija buvusių savininkų netenkino. Didelių žemės plotų grąžinti savininkams nebuvo galima dėl objektyvių priežasčių, nes jie buvo pa-

naudoti valstybės reikmėms dar iki nepriklausomybės atkūrimo: pastatyti daugia-bučiai gyvenamieji namai, gamyklos ar kiti gamybiniai objektai, nutiesti keliai ar gatvės. Tokią žemės netekimo priežastį buvę savininkai toleravo tikėdamiesi kompensacijos rinkos kaina arba natūra, tačiau geriausi neužimtos žemės plotai daugeliu atvejų atiteko tiems, kurie tuo metu buvo valdžioje, ir atsikeliantiems žemes iš kitų regionų, o ne tiems, kurie dėl urbanizacijos neteko žemės strategiškai geroje vietoje, ar net buvusiems savininkams. Daugelyje Lietuvos vietovių vietos gyventojai neturi priėjimo prie upių ir ežerų, nes prieigos privatizuotos, o servituto teisė vietos gyventojams nesuteikta. Vienu įstatymu išprovokuotos kelios neigiamo poveikio priemonės darniam politiniam visuomenės vystymuisi: apsunkinta, dažnai net ir eliminuota teisių į turėtą privačią nuosavybę grąžinimo tvarka ir galimybė, vis dar neužbaigtas teisių į turėtą privačią nuosavybę atkūrimo procesas. Valdančiųjų susikurtos privilegijos davė pradžią nepasitikėjimui valdžia. Kiekviena ES priklausanti valstybė turi specifinių vidaus politikos problemų, kurias sprendžia taikydama atviro koordinavimo metodą (AKM), tai reiškia, kad problema sprendžiama vadovaujantis ne ES, o nacionaline teise, dažnai konkretus atvejis sprendžiamas priimant tik tai situacijai skirtą įstatymą. Tokie „proginiai“ įstatymai Lietuvoje paprastai tenkina tik korumpuotos visuomenės dalies interesus, jais pirmiausia naudojasi valdžioje esantieji. Sprendimai, priimti taikant AKM, turėtų būti vieši, kad prireikus, sprendžiant panašią problemą, tuo galėtų pasinaudoti ir kitos ES valstybės, tačiau tokio pobūdžio įstatymai neatitiko teisingumo principų, nes jie tenkino mažumos interesus eilinių piliečių sąskaita. AKM taikymas sprendžiant žemės grąžinimo klausimą, panaikinant žemei nekilnojamo turto statusą, Lietuvoje nepasiteisino, supriešino visuomenę, buvo pažeista įstatymų logika ginti privačią nuosavybę. Vykdamas restituciją ir kitose valstybėse teisė į restituciją dėl objektyvių priežasčių nebuvo absoliuti, tačiau žemė liko nekilnojamas turtas ir tai padėjo išvengti manipuliacijų bei korupcijos. Žemės plotas, teritorija, statiniai be papildomų įrodymų suprantami kaip nekilnojamas turtas. Politiką suvokdami kaip „tam tikrą veiksmų kursą arba planą, tam tikrą politinių tikslų aibę“, netapatiname jos su „administravimu“ (Parsons, 2001, p. 28). Analizuodami žemės reformos įstatymą, įstatymo įgyvendinamuosius teisės aktus ir jų vykdymo eigą bei padarinius pastebime, kad sutapo politiką kuriančio ir ją įgyvendinančio elito interesai. Nepriklausomybės pradžioje į politiką atėjo naujų žmonių, kurių dalis galimai nesuvokė ne tik tam tikrų ūkio šakų situacijos, bet ir to, kaip jos turėtų būti tvarkomos ateityje. Tuo pasinaudojo biurokratai, kurie paveikė ne tik politinių sprendimų turinį, bet ir įgyvendinimo taktiką. Dar 2004 m. V. Paulikas pastebėjo, kad tarpukariu valstybė investicijomis bei savo dalyvavimu siekė gausinti socialinį kapitalą ir siūlė pasekti tuo pavyzdžiu (Paulikas, 2004), tačiau vis dar vyksta atvirkštiniai procesai, diskriminuojami socialiniai mokslai, deklaruojamas

išsilavinusių žmonių perteklius, nors akivaizdus intelektualinis nuskurdimas, kuris pasireiškia augančiu bendruomeniškumo stygiu. Nesiekiame analizuoti visų neviltingos politikos atvejų, bet matome, kad tokio pobūdžio politiniai sprendimai skatina visuomenės nusivylimą valstybe, piliečiai, pajutę nevienodą valstybės dėmesį, lengviau renkasi emigranto dalį, o likusieji šalyje skepticizmo nuotaikas perduoda augančiai kartai, kuri į savo valstybę žvelgia su nepasitikėjimu. Socialiai neteisinga politika silpnina piliečio ir valstybės ryšius, o tokie politiniai sprendimai atsiranda arba savanaudiškais tikslais dėl viešumo stokos, arba dėl negebėjimo prognozuoti sprendimų padarinių.

Žemės reformos strategija ir taktika didele dalimi buvo nepalanki eiliniams valstybės piliečiams, lėmė gyventojų nepasitikėjimą valdžia, stabdė socialinio kapitalo formavimąsi Lietuvos kaime.

2. Socialinė atskirtis – grėsmė valstybės saugumui

Didelė kaimo gyventojų dalis jaučia socialinę atskirtį dėl aukšto nedarbo lygio kaime, sunkiai pasiekiamų sveikatos priežiūros ir mokymosi įstaigų, pavojaus tapti nusikaltėlių aukomis ir kitų kaime gyvenančių žmonių patiriamų specifinių problemų. Lietuvos kaimo gyventojų pajamos 2012 metais buvo 23 proc. mažesnės nei miesto gyventojų, 38,4 proc. kaimo gyventojų 2011 m. buvo ties skurdo riba. Įgyvendinus RAIN-2 projektą („Kaimiškų vietovių informacinių technologijų plėtojimo tinklo RAIN plėtra“. Projektas pradėtas įgyvendinti 2009 m. gruodžio mėn.) plėtojimo ryšio aprėptis kaimiškose vietovėse siekia 98 proc., tačiau interneto prieigą namuose 2012 m. turėjo tik 40,7 proc. kaimo namų ūkių, miesto – 62,2 proc. Tais pačiais metais tik 82,1 proc. kaime gyvenančių 20–24 metų amžiaus žmonių turėjo vidurinę ar aukštąją išsilavinimą, mieste – 92,8 proc. (Ribauskienė ir kt., 2013, p. 2). Vertindama situaciją, Lietuvos Respublikos prezidentė D. Grybauskaitė 2014 m. metiniame pranešime pažymėjo, kad „socialinė atskirtis tampa grėsme valstybės saugumui“ (Prezidentės D. Grybauskaitės (...), 2014).

Kaimo gyventojai jaučiasi nesaugūs ir dėl savo vaikų ateities, menkesnės kaime augančių vaikų ugdymo galimybės, lyginant su mieste gyvenančiais vaikais. Analizuojant kaimo ikimokyklinio amžiaus vaikų dalyvavimą ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo (IPU) procese, pastebimi ryškūs skirtumai, lyginant su situacija mieste. Nors didžiuosiuose Lietuvos miestuose vaikams trūksta vietų ikimokyklinio ugdymo įstaigose, tačiau, kaip matome 1 lentelėje, 2013 m. 81,3 proc. miesto vaikų dalyvavo IPU procese, tuo tarpu kaime gyvenančių vaikų – tik 31,8 proc. turėjo tokias galimybes.

1 lentelė. Ikimokyklinis ugdymas Lietuvoje (1–6 metų vaikai, dalyvaujantys ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme [IPU], procentais)

Metai	IPU įstaigų skaičius Lietuvoje	Iš jų:		Ikimokyklinio amžiaus vaikų, lankančių IPU įstaigas Lietuvoje, dalis, procentais	Mieste gyvenančių ikimokyklinio amžiaus vaikų, lankančių IPU, dalis, procentais	Kaime gyvenančių ikimokyklinio amžiaus vaikų, lankančių IPU, dalis, procentais
		mieste	kaime			
2000	714	501	213	41,1	58	11,8
2005	656	491	165	52,6	72,7	18,3
2009	642	506	136	55,0	72,6	22,8
2010	626	499	127	60,2	76,6	26,0
2011	647	521	126	61,5	77,3	26,5
2012	660	547	113	64,4	80,1	28,8
2013	675	563	112	66,7	81,3	31,8

Lentelė sudaryta, remiantis: Lietuvos statistikos departamentas. Lietuvos statistikos metraštis, 2013, p. 125; Lietuvos statistikos departamentas. Švietimas, 2013, 2014, p. 32; Žiobienė, 2012, p. 4.

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad vaikų, dalyvaujančių IPU procese, skaičius auga, tačiau tik kas trečias kaime gyvenantis vaikas gali lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, tuo tarpu mieste tokią galimybę turi keturi vaikai iš penkių. Be to, dalies mieste gyvenančių turtingų žmonių vaikus namuose ugdo kvalifikuotos auklės – guvernantės. Tai daroma dažniausiai ne tik dėl vietų stygiaus ikimokyklinio ugdymo įstaigose, bet ir siekiant pabrėžti savo išskirtinę padėtį visuomenėje. Priešmokyklinio ugdymo grupės veikia daugelyje kaime esančių pradinio mokyklų, tačiau optimizuojant švietimo įstaigų tinklą, kaimuose nemažai pradinio mokyklų uždaryta, mokykla nutolo nuo moksleivių, todėl vaikams tokios grupės sunkiai pasiekiamos. Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo svarba įrodyta pedagogikos mokslo, nustatyta, kad ugdymas ikimokykliniame amžiuje lemia mokymosi pasiekimus, teigiamai veikia vaiko socialinę ir emocinę raidą, tačiau daugiau nei du trečdaliai kaimo vaikų šia paslauga negali pasinaudoti, nes ikimokyklinis ir priešmokyklinis ugdymas yra savarankiška savivaldybių funkcija, o šios at-sainiai žiūri į problemos sprendimą. Visoje Lietuvoje, kaimiškose vietovėse, 2013 m. veikė tik 112 ikimokyklinio ugdymo įstaigų, vienai kaimiškajai savivaldybei vidutiniškai teko po dvi ikimokyklinio ugdymo įstaigas, todėl daugeliui kaime gyvenančių vaikų jos yra nepasiekiamos: jų tėvai neturi galimybių nuvežti vaikus į ikimokyklinio ugdymo įstaigą; autobusai važiuoja 2–3 kartus per savaitę, o maršrutiniai taksi atsisako vaikus vežti nemokamai. Taigi valstybė nevykdo tarptautinių įsipareigojimų, nes Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos, kurią

1995 m. liepos 3 d. ratifikavo ir Lietuvos Respublikos Seimas, 27 straipsnyje sako, kad „valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi“ (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). Sprendžiant vaikystės politikos problemas 27 konvencijos straipsnis Lietuvoje nepagrįstai ignoruojamas.

Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolierė E. Žiobienė 2012 m. liepos 24 d. pažymoje Lietuvos Respublikos Seimui „Dėl problemų Lietuvos mokyklinio ugdymo įstaigose“ pateikia nemažai faktų apie kaime gyvenančių vaikų diskriminaciją ugdymo procese. Iš pažymoje išdėstytų faktų formuojasi nuomonė, kad šalyje klostosi neigiama patirtis, kai daliai vaikų nepasiekiami civilizacijos laimėjimai dar ankstyvoje vaikystėje, jie pradeda lankyti mokyklą dėl nevisaverčio ugdymo būdami žemesnio intelekto, pajutę savo atsilikimą praranda motyvaciją mokytis, akumuliuoja savyje nepilnavertiškumo jausmą. Dėl skirtingų gyvenimo sąlygų augdami vaikai praranda vienodas startines pozicijas, palyginus su tais, kurie turi palankesnes gyvenimo sąlygas. Už vienodų startinių galimybių sudarymą vaikystėje atsakomybę turėtų prisiimti valstybė, jei to negali padaryti vaiko tėvai ar globėjai. Vaiko teisių apsaugos sistema turėtų veikti taip, kad nė vienas vaiko socializacijai nepalankus atvejis neliktų nepastebėtas. Tik tada galėsime konstatuoti darnų visuomenės vystymąsi. Dabartinėmis sąlygomis Lietuvos politinė sistema veikia taip, kad dalis piliečių nuo pat ankstyvos vaikystės pasmerkti socialinei atskirčiai.

Kita aktuali problema – nepakankamas finansavimas, lemiantis nepakankamą vaikų saugumą ir iš to kylančią baimę eiti į ikimokyklinio ugdymo įstaigą. Pažeidžiant nustatytą tvarką grupėse būna gerokai daugiau vaikų, nei galima pagal nustatytas higienos normas. Tai žlugdo darnaus visuomenės vystymosi perspektyvas, patirta baimė, nesaugumas neleis formuotis visuomenės bendruomeniškumui, atvirumui, skatins uždarumą, nepasitikėjimą. Varginga aplinka skatina vargo psichologiją, kuri trukdo atsiskleisti asmenybei, laisvai mąstyti, būti kūrybiškai.

Išnagrinėjus E. Žiobienės parengtą pažymą Lietuvos Respublikos Seimui, ikimokyklinio ugdymo įstaigose galima išvelgti rimtų problemų, kurios trukdo ugdyti darnią visuomenę. Už piliečių ugdymą pačiu jautriausiu gyvenimo laikotarpiu ikimokyklinėse įstaigose atsakingos savivaldybės, bet valstybės lygmeniu nėra aiškos, griežtos politikos, kuri būtų pagrįsta finansiniais ištekliais. Valstybė neprisiima atsakomybės už piliečių ugdymą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė, nustačiusi rimtus trūkumus, negali įpareigoti savivaldybių šalinti trūkumų, tegali joms kažką pasiūlyti ar kažko paprašyti. Savo ruožtu savivaldybės į tuos prašymus ir siūlymus gali atsižvelgti, bet gali ir neatsižvelgti. Tai priklauso nuo vietinio politinio elito intelekto, valstybingumo supratimo, politinės kultūros ir daugelio kitų dalykų. J. Bagdonavičiaus teigimu, „sėkmingas ekonomikos plėtojimas vis la-

biau priklauso nuo to, kokios bus investicijos į žmones ir intelektualinio kapitalo išsaugojimą ir plėtrą, t. y. į žmoniškąjį kapitalą“ (Bagdonavičius, 2009, p. 133). Žmogiškasis kapitalas suprantamas kaip investicijos į žmogaus išsilavinimą ir erudiciją, sveikatos išsaugojimą, profesinį rengimą, tikintis iš tų investicijų ekonominės naudos, kuri turėtų gerokai viršyti dydį. Vaikai yra ypatingas socialinis sluoksniu, nes negali apginti savo interesų, todėl suaugusiųjų visuomenė dažnai tuo piktnaudžiauja. Politinė sistema turi būti sutvarkyta taip, kad būtų įgyvendinta Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, tik tada įvyks kokybinis visuomenės lūžis puoselėjant bendruomeniškumą, pilietiškumą, darnumą. Pagrindinis valstybės turas – kompetentingi žmonės, tačiau politinė sistema sutvarkyta taip, kad šios rūšies kapitalo kūrimas, ugdymas, remiantis Lietuvos politinės sistemos principais, yra ne tiesioginis valstybės, o savivaldybių rūpestis. Veiklos, ugdant žmogiškąjį kapitalą, kokybę lemia vietinio politinio elito, kuris ne visada suvokia vaikų ir jaunimo ugdymo bei lavinimo svarbą, žmogiškojo kapitalo įtaką valstybės saugumui dabar ir ateityje, sprendimai.

Nepakankamas dėmesys kaimo vaikų ikimokykliniam ugdymui turi įtakos mokymuisi mokykloje, o menkesniais pažymiais išlaikyti baigiamieji egzaminai užveria duris į aukštąsias mokyklas. Tarptautinės švietimo vertinimo asociacijos generalinės asamblėjos narė Rita Dukynaitė teigia, kad tarptautiniai matematikos ir gamtos mokslų bei skaitymo gebėjimų tyrimai atskleidė, jog miesto ir kaimo mokinių žinios gerokai skiriasi. Vilniaus miesto pradinių klasių moksleivių skaitymo rezultatai tyrimo metu įvertinti 550 taškų, kitų didžiųjų Lietuvos miestų moksleivių – 549 taškais ir tik 502 taškais – mažųjų miestelių ir kaimo vaikų skaitymo gebėjimai. Kaime ir mažuose miesteliuose gyvenančių vaikų nenaudai nustatyti skirtumai tiriant pasiekimus gamtos ir matematikos moksluose. Be abejonės, tam įtakos galimai turi ir kiti veiksniai, bet tyrimo rezultatai koreliuoja su ikimokyklinio ugdymo prieinamumu (Jackevičius, 2013).

Neadekvatūs sprendimai kuriant vaikystės politiką kelia grėsmę valstybės saugumui ne tik dėl dabartinės emigracijos masto, bet ir gresia visiškai emigravusių gyventojų bei jų vaikų praradimu. Emigrantai dažnai atidėlioja savo grįžimą į Lietuvą dėl vaikų mokymosi tęstinumo sąlygų nebuvimo. Emigravusių šeimų vaikai, pradėję mokytis vidurinėje mokykloje užsienyje, neturi galimybių mokymąsi tęsti Lietuvoje dėl programų skirtumų ir kitų dalykų, tačiau realiai iki šiol problema nesprenžžiama, o esamos galimybės eilinių piliečių vaikams neprieinamos. Tam tikra grįžusių emigrantų dalis dėl šios priežasties buvo priversti pakartotinai emigruoti. Užsienyje vidurinį išsilavinimą gavęs jaunimas ten renkasi ir studijas, o tėvai „apsisprendžia“ likti arčiau vaikų. Pakartotinos emigracijos atvejus dėl mokymosi sąlygų vaikams nebuvimo pavyko užfiksuoti, bet statistikos valstybės masu nėra, o Lietuvos vaikų apskaita kelia abejonų. Lietuvos švietimo ir mokslo

ministro teigimu, pernai (t. y. 2013 m.) iš privalančiųjų lankyti mokyklą mokytis neatvyko 1995 vaikai, šiemet, manoma, tokių bus apie 2000. Ministras patikino, kad „duomenis matysime, kai suvesime emigravusiųjų, leidimus gavusiųjų, socialines pašalpas gaunančiųjų ir miške gyvenančiųjų skaičius“ (Info TV, 2014.08.28. Drastiški skaičiai...). Tai „nerasti“ arba „dingę“ kaimo ir miesto vaikai, kurie, tikėtina, „kažkur“ yra. Didžioji dalis šių vaikų, Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos atstovo teigimu, yra kartu su tėvais emigravę į užsienį, tačiau nedeklaravę gyvenamosios vietos. Deklaravus vaiko gyvenamąją vietą užsienyje, jis prarastų valstybės socialinį draudimą, negalėtų nemokamai gydytis iki 18 metų, kaip yra dabar. Tai grubus vaiko teisių pažeidimas: vaikas, neturintis teisės apsispręsti dėl emigracijos, galimai išvežtas prieš jo valią, baudžiamas ir valstybės, jis šitoje situacijoje yra beteisis. Vietoj to, kad būtų sutvarkyta įstatyminė bazė ir vaiko tėvai būtų suinteresuoti deklaruoti jo gyvenamąją vietą, vaikas skelbiamas „dingusiu“. Tokie vaikai praranda vienodas startines galimybes rengtis gyvenimui Lietuvoje.

Neigiami demografiniai pokyčiai kaime vyksta sparčiau nei mieste, kaimas sparčiau sensta ir tuštėja, tai visuotinai pripažinta, tačiau valstybės politika kaimo atžvilgiu keičiasi lėtai, nepakanka politinės valios sprendimų situacijai stabilizuoti.

Išvados

Darnus vystymasis yra gerovės valstybės kūrimo, kurią suvokiame ne tik kaip socialinės ir ekonominės gerovės etaloną, bet ir kaip sektiną demokratijos bei žmogaus teisių įgyvendinimo pavyzdį, prielaida. Darnaus vystymosi idėja sėkmingai bus įgyvendinta tada, kai bus siekiama ekologinės, ekonominės ir socialinės sistemų vidinės darnos ir jų tarpusavio sąveikos. Darnus vystymasis turi remtis politine valia, tam būtini socialinis konsensusas ir socialinė tvarka valstybėje, kurių Lietuvoje nuo pat valstybingumo atkūrimo pradžios vis dar trūksta. Norint valstybėje įvesti tvarką, turi būti nustatyti griežti dalykiniai ir moraliniai reikalavimai tiems, kurie siekia tiesiogiai dalyvauti valstybės valdyme.

Dėl aukšto skurdo rizikos lygio ir kai kurių piliečių poreikių, kurie neatitinka valstybės įstatymų, Lietuvos socialinės grupės, kurių nariai prarado viltį bei kolektyvinio veikimo prasmę ir atsidūrė visuomenės užribyje. Kaimo gyventojai lėčiau orientavosi ir buvo menkliau pasirengę pradėti vykdyti privatizacijai, todėl 1991 m. pradėta vykdyti žemės reforma dalį kaimo gyventojų nuskurdino, supriešino tarpusavyje, nemažai jų tapo politikų ir valdininkų manipuliacijų aukomis. Tai nulėmė kaimo gyventojų nepasitikėjimą valdžia ir stabdė socialinio kapitalo formavimąsi Lietuvos kaime.

Šiandieninio Lietuvos kaimo gyventojų socialinė diferenciacija ypač ryški. Visuomenei rodomi sėkmingai ūkininkaujantys, savo verslą turintys kaimo gyvento-

jai, tai sektinas pavyzdys. Tačiau didelė jų dalis gyvena žemiau skurdo ribos arba ties ja balansuoja. Deja, valstybė nėra parengusi veiksmingos programos, kaip keisti situaciją: 2003 m. priimta Nacionalinė darnaus vystymosi strategija veikia tik iš dalies. Mokamos piniginės socialinės paramos išmokos problemos iš esmės nesprendžia – tik gilina krizę.

Dalis priimamų įstatymų dažnai sprendžia tik vieną kurią problemą, siūlomi įstatymų projektai nepakankamai kruopščiai ir kompetentingai ekspertuojami, todėl neišsiaiškinamas šalutinis jų poveikis. To būtų galima išvengti, jei nacionalinės svarbos įstatymų projektai būtų teikiami viešam visuomenės svarstymui. Svarsty-
mo procese išaiškėtų galimas šalutinis vieno ar kito įstatymo poveikis.

Siekiant darnaus kaimo vystymosi ir gyvybingumo išsaugojimo turi iš esmės keistis valstybės politika dėl kaimo. Valstybės dėmesys turi būti sutelktas į kaimo žmogaus problemas nuo pat jo gimimo. Lietuvos kaimas alinamas ir intelektualiai skurdinamas netinkamai organizuojant ikimokyklinio amžiaus vaikų ikimokyklinį ir priešmokyklinį ugdymą. Tik kas trečias ar ketvirtas kaimo vaikas turi galimybę lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, tuo tarpu mieste tokią galimybę turi keturi vaikai iš penkių. Taikoma krepšelių sistema kaimo mokykloms jas materialiai skurdina. Kaimo vaikams nesudarytos normalios sąlygos jų intelektualiniam vystymuisi, o tai prastina pasirengimo suaugusiųjų gyvenimui kokybę. Būtina kuo skubiau parengti ir priimti specialią kaime gyvenančių vaikų normalaus ugdymo ir mokymo programą, sudaryti jiems vienodas su mieste gyvenančiais vaikais startines galimybes siekti išsilavinimo.

Gauta 2014 08 20

Pasirašyta spaudai 2014 09 29

Literatūra

- Aidukaitė, J., Bogdanova, N., Guogis, A. (2012). *Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?* Vilnius: LSTC.
- Bagdonavičius, J. (2009). *Žmogiškasis kapitalas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis institutas.
- Bourdieu, P. (1984). *Distincion: The Social Critique of the Judgment of Taste*. London: Routledge.
- Burgis, D., Šimanskienė, L., Kutkaitis, A. (2014). *Lietuvos kaimo vietovių darnus vystymas*. Klaipėdos universiteto leidykla.
- Campanella, T. (2013). *Saulės miestas*. Vilnius: Vaga.
- Info TV. *Drastiški skaičiai: 2000 vaikų – nerasti*. (2014). Prieiga internete: www.delfi.lt/news/daily/education/drastiski-skaiciai-2-000-vaiku-nerasti.d?id=65686234
- Jackevičius, M. (2013). *Vargas gimti kaime: vaikas pasmerkiamas augti tarp nemokšų*. Prieiga internete: www.delfi.lt/news/daily/education/vargas-gimti-kaime-pasmerkiamas-augti-tarp-nemoksu.d?id=61789565
- Jackson, T. (2012). *Gerovė be augimo: ekonomika baigtinei ribotų išteklių planetai*. Vilnius: Petro ofsetas, Grunto valymo technologijos.
- Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989. (1995). Priimta Generalinės Asamblėjos 44/25 rezoliucija pagal Trečiojo komiteto pranešimą (A/44/736 ir Corr.1). *Valstybės žinios*, Nr. 60-1501.
- Kantas, I. (2013). *Grynojo proto kritika*. Vilnius: Margi raštai.

- Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymas, priimtas 1991 07 25. (1991). *Valstybės žinios*, Nr. 24-635.
- Lietuvos statistikos departamentas. (2013). *Lietuvos statistikos metraštis*. Vilnius.
- Lietuvos statistikos departamentas. *Švietimas*. 2013. (2014). Vilnius.
- Mačiulskytė, S. (2006). Skurdas ir pilietinių struktūrų regresija. *Pilietinė visuomenė: politikos įpilietinimo projekcijos*. Kolektyvinė monografija. Klaipėdos universiteto leidykla, p. 239–254.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., Behrens, W. W. (1972). *Thye Limits to growth. A Report for THE CLUB OF ROME'S Projecton the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books.
- Nacionalinė darnaus vystymosi strategija. (2003). *Valstybės žinios*, 2003.09.19, Nr. 89-4029.
- Parsons, W. (2001). *Viešojo politika: politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas*. Vilnius: Eugrimas.
- Paulikas, V. (2004). Socialinio kapitalo deficitas Lietuvoje. *Mokslo Lietuva. Lietuvos mokslininkų laikraštis*, Nr. 13 (303).
- Prezidentės D. Grybauskaitės 2014 m. metinis pranešimas. (2014). Prieiga internete: <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=64379418>
- Putmanas, R. (2001). *Kad demokratija veiktų*. Vilnius: Margi raštai.
- Ribašauskienė, E., Šalengaitė, D., Gapšys, A., Šapolaitė, V. (2013). *Lietuvos kaimo situacija 2014–2020 m*. Vilnius.
- Šindeikis, A. (2013). Ar pagrįstas savininkų nusivylimas valstybe. *Veidas*, rugsėjo 14. Prieiga internete: www.veidas.lt/ar-pagrįstas
- United Nations. *Report of the World Commission on Environment and Development. Our Common Future*. (1987). Prieiga internete: conspect.nl/pdf/Our_Common_Future-Report_1987.pdf
- Wilensky, H. (2002). The Welfare State Convergence and Divergence. In: H. Wilensky(ed.). *Rich Democracies Political Economy, Public policy and Performance*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, p. 211–251.
- Žiobienė, E. (2012). *Lietuvos Respublikos Seimui. Pažyma dėl problemų Lietuvos ikimokyklinio ugdymo įstaigo-se*, 2012 07 24. Dok. nr. (63.-2011-32)-PER-156, p. 4. Prieiga internete: www3.lrs.lt/docs/JKGGAGKF.PDF.

ISSUES OF SUSTAINABILITY IN THE PROCESS OF LITHUANIAN RURAL DEVELOPMENT

Antanas Bučinskas

Summary

The emergence of the idea of sustainable development is to be related to the study *The Limits to Growth* published by the Club of Rome in 1972: it presented the findings of a group of researchers to the effect that, unless consumption is limited, the global economy shall collapse before 2030. The published study gave rise to discussions at a global scale: quite a few argued that it was possible to harmonise the relationship of the human activity development and the environment. In the course of time, the issue of sustainability was gradually accepted as a state of interaction of the economic, ecological, and social systems, and the necessity of further research was emphasised. As proved by the actual situation, we are still on the way to a sustainable development society, therefore, we have to admit the conception of relative sustainability which provides for the resolution by political tools of both economic and environmental protection and also of social and political

problems. Sustainable development is a prerequisite for the building of a welfare state which is primarily perceived as a standard of social and economic prosperity, and then as an example of implementation of democracy and human rights to be followed. In their collective monograph, Aidukaitė, Bogdanova, and Guogis argue that a welfare state means the obligation of the state to guarantee to all its citizens a dignified life, granted as a social right through the health and social protection, social services, and the policies of housing, employment, and education. As Gro Harlem Brundtland, Chair of the World Commission on Environment and Development, noted in her report *Our Common Future* in 1987, “Yet in the end, sustainable development is not a fixed state of harmony, but rather a process of change in which the exploitation of resources, the direction of investments, the orientation of technological development, and institutional change are made consistent with future, as well as present, needs. We do not pretend that the process is easy or straightforward. Painful choices have to be made. Thus, in the final analysis, sustainable development must rest on political will”. The political will is acceptable if it represents the interests of civil and political society and does not cause their contradictions. Most of the Lithuanian research in the issue of sustainable development place emphasis on economic, social, and ecological problems of sustainable development, however, at the level of global evaluation, sustainable political development inside the state and internationally has lately become of great importance.

The object of the research is social policies in Lithuania.

The aim of the research is to identify certain sources of deformation of social policies resulting in the growth of the number of marginalised people.

The changes in the number of citizens living at the margins of political life could be established by comparing the figures of citizens’ participation in the elections; economic margins are demonstrated by the number of population below the poverty line. On the other hand, that is the outcome of the development of internal policies which expresses the effectiveness of the implemented policy. As noted by Parsons, contemporary policy can be just humbug; he states that “having a policy” means having rational arguments that provide opportunities and tactics to understand the problem and to cope with it.

As we analyse policy as an instrument to ensure the sustainable development of the society, we observe that in some cases the implemented policy had neither the rationale nor a practical necessity. Thus, e.g., a Law on Land Reform was adopted in the Republic of Lithuania in 1991. It stipulated that the land of Lithuania became a movable property, although it is an axiom that land is an immovable property. Lithuanians were allowed “to move” their lands from one region to another. Such a political will confronted people, as it caused the redivision of the real estate, and the hopes related to the property restitution collapsed. Some politicians and offi-

cials profited by artificially dragging out the process of restitution. The formation of distrust in political power was further reinforced by the “land plot privilege” granted by the said law to the signatories of the Act of Independence of March 11.

On the one hand, the formation of a kind of “castes” of marginal people can be observed in Lithuania, as well as the heritability of being in power. The young generation lose equal starting opportunities, which becomes especially clear in the comparison of the social environment and potential opportunities of the urban and rural populations. To cope with the prevailing atmosphere of despair and the distrust in government, citizens opt for emigration. Insufficient expertise of the laws adopted in the state and of the resolutions of the Government, as well as insufficient analysis of the potential impact on the total political system, is detrimental practice which frequently contributes to the satisfaction of the needs of a small group of people at the expense of the state by means of those laws and resolutions. Lithuanian social capital has been declining in rural areas; the indicators of the quality of life in rural areas are considerably lower as compared with the urban areas, and the social exclusion of the rural population is distinct. President Grybauskaitė noted it in her annual report of 2014 and stated that “social exclusion is turning into a threat for the state security”. The implemented education reform has been also unfavourable for the rural children: in 2013, the pre-school and before-school education alone covered 81.3 % of pre-school age children in the urban areas and merely 31.8 % in the rural areas. A formalised basket system aggravates the infrastructure of rural educational and training institutions, and simultaneously the quality of education. The quality of activities of the development of human resources are greatly predetermined by the decisions of the local political elite that is not always sufficiently aware of the significance of education and training of children and youth or of the impact of the human capital on the security of the state to date and in the future, therefore, the state ought to have more regulation levers in the field of education policy.

It is debatable whether the state of Lithuania has been properly implementing the UN Convention on the Rights of the Child (1989), ratified by the Seimas of the Republic of Lithuania in 1995, since, as can be observed, even part of pre-school age children do not have access to the achievements of civilisation within the range of their needs.

